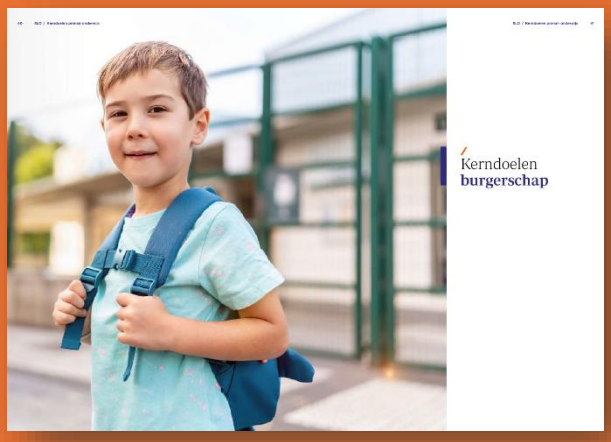
VERANTWOORDING KERNDOELEN BURGERSCHAP

Binnen Leskracht Wereldoriëntatie en Leskracht Taal & Lezen

Binnen Leskracht wordt burgerschapsonderwijs niet als losstaand vak aangeboden, maar geïntegreerd binnen Wereldoriëntatie, Taal & Lezen en de sociaal-emotionele aanpak. Dit document beschrijft hoe de werkwijze en materialen bijdragen aan de kerndoelen voor burgerschap in het primair onderwijs (SLO, februari 2026).

Leskracht

Burgerschapsdoelen binnen Leskracht Wereldoriëntatie, Taal & Lezen

INHOUDSOPGAVE

Algemene verantwoording: burgerschap binnen Leskracht 4

Kerndoelen burgerschap 6

Concrete uitwerkingen kerndoelen 6

Gedragsverwachtingen als basis 9

Koppeling aan de kerndoelen burgerschap 10

Conclusie en borging 11

Aanbeveling richting inspectie 11

De Leskracht-thema's 13

Koppeling aan de kerndoelen burgerschap 13

Thema: Jij en ik 14

Thema: Samenleving 16

Thema: Mijn dorp/stad 18

Thema: St. Juttemis tot party 19

Thema: Duurzaam leven 21

Thema: Van handel naar industrie 22

Thema: Ontwerpen en produceren 24

Thema: Zoogdier mens 25

Thema: Flora en fauna 26

Thema: Weer en klimaat 27

Thema: Tweede Wereldoorlog 28

Thema: Uitvinders 29

Thema: Techniek moet je doen 31

Thema: Natuurkrachten 32

Thema: Wereldse gebieden 33

Thema: Werelds leven 34

Thema: Oeroude verhalen 35

Conclusie en borging 36

Aanbeveling richting inspectie 36

Leskracht Taal & lezen 37

Burgerschapsdoelen binnen Leskracht Wereldoriëntatie, Taal & Lezen

Koppeling aan de kerndoelen burgerschap ____ 37
Conclusie ____ 40
Borging ____ 40
Aanbeveling richting inspectie ____ 41

Burgerschapsdoelen binnen Leskracht Wereldoriëntatie, Taal & Lezen

ALGEMENE VERANTWOORDING: BURGERSCHAP BINNEN LESKRACHT

Samenhang tussen kennis, vaardigheden en handelen

Binnen Leskracht wordt burgerschapsonderwijs niet als losstaand vak aangeboden, maar geïntegreerd binnen Wereldoriëntatie, Taal & Lezen en de sociaal-emotionele aanpak. Dit document beschrijft hoe de werkwijze en materialen bijdragen aan de nieuwe kerndoelen voor burgerschap in het primair onderwijs (SLO, februari 2026). Deze kerndoelen worden per 1 augustus 2027 opgenomen in wet- en regelgeving. Tot die tijd vormt de geldende wettelijke burgerschapsopdracht het formele kader. Uiterlijk augustus 2031 moeten scholen hun onderwijsaanbod op deze nieuwe kerndoelen hebben afgestemd.

Binnen **Leskracht Wereldoriëntatie** ontmoeten leerlingen onderwerpen die aanleiding geven om na te denken over zichzelf, anderen en de samenleving. Afhankelijk van het thema gaat het bijvoorbeeld over samenleven en democratie, verschillen tussen mensen, rechten en gelijkwaardigheid, maatschappelijke ontwikkelingen, duurzaamheid of verantwoordelijkheid voor anderen en de leefomgeving. Wereldoriëntatie biedt daarmee kennis en een betekenisvolle context voor burgerschapsvorming.

Leskracht Taal & Lezen geeft leerlingen de taalvaardigheden om binnen die context hun gedachten, ervaringen en standpunten te verwoorden en die van anderen te begrijpen. Leerlingen oefenen met spreken en luisteren, gesprekken voeren, lezen, schrijven en argumenteren. Deze vaardigheden zijn nodig om perspectieven te kunnen uitwisselen, een eigen standpunt te verwoorden, naar anderen te luisteren en deel te nemen aan dialoog en besluitvorming.

De sociaal-emotionele aanpak met SEO-kaarten, STARS en RAS ondersteunt de houding en sociale vaardigheden die nodig zijn om deze kennis en taalvaardigheden in het dagelijks handelen toe te passen. Leerlingen oefenen met respectvolle communicatie, rekening houden met elkaar, gelijkwaardige omgang, het voeren van dialogen en het omgaan met verschillen en conflicten. Daarmee krijgt de school als democratische oefenplaats dagelijks vorm.

De samenhang tussen deze verschillende invalshoeken sluit aan bij de opbouw van de kerndoelen burgerschap. Daarin wordt onderscheid gemaakt tussen de school als democratische oefenplaats, het samenleven in een democratische rechtsstaat en het vormgeven aan democratische en maatschappelijke betrokkenheid. Deze domeinen staan niet los van elkaar. In de toelichting bij de kerndoelen benadrukt SLO bovendien dat burgerschap samenhangt met andere leergebieden en dat leerlingen kennis en vaardigheden uit verschillende leergebieden nodig hebben om zich te ontwikkelen als burger.

Wanneer verschillende onderdelen van Leskracht naast elkaar worden ingezet, kan deze samenhang heel concreet zichtbaar worden. Een wereldoriëntatiethema kan leerlingen bijvoorbeeld kennis laten maken met een maatschappelijk vraagstuk. Binnen Taal & Lezen kunnen zij hierover verschillende standpunten en perspectieven verkennen en leren hun gedachten te verwoorden. De SEO-kaarten, STARS en RAS

Burgerschapsdoelen binnen Leskracht Wereldoriëntatie, Taal & Lezen

ondersteunen de manier waarop leerlingen luisteren, reageren, omgaan met verschillen en respectvol met elkaar communiceren. Zo kunnen inhoud, taal, houding en handelen elkaar versterken.

Dat betekent niet dat iedere activiteit binnen Leskracht automatisch burgerschapsonderwijs is. De inhoud van het onderwijs en de manier waarop de leerkracht een activiteit vormgeeft, bepalen samen welke burgerschapsdoelen daadwerkelijk worden gerealiseerd. Daarom wordt in deze verantwoording onderscheid gemaakt tussen:

- vanzelfsprekend aangeboden burgerschapsdoelen;
- burgerschapsdoelen die aanvullend aangeboden kunnen worden;
- burgerschapsdoelen die niet of nauwelijks aan bod komen.

Vanuit deze visie worden de burgerschapsdoelen vervolgens afzonderlijk verantwoord voor de **sociaal-emotionele aanpak**, **de thema's van Leskracht Wereldoriëntatie** en **Leskracht Taal & Lezen**. Niet omdat deze onderdelen los van elkaar staan, maar juist om zichtbaar te maken welke bijdrage ieder onderdeel levert en hoe zij elkaar aanvullen. Zo wordt duidelijk waar burgerschap al vanzelfsprekend onderdeel is van het aanbod, waar een doel bewust kan worden versterkt en welke doelen binnen het betreffende onderdeel niet of nauwelijks worden aangeboden en daarom elders in het curriculum geborgd moeten worden.

Burgerschapsdoelen binnen Leskracht Wereldoriëntatie, Taal & Lezen

KERNDOELEN BURGERSCHAP

Binnen de Leskracht-werkwijze
Om de bijdrage van Leskracht aan burgerschap zorgvuldig te kunnen verantwoorden, wordt niet alleen gekeken of een onderwerp raakvlakken heeft met burgerschap. Van belang is wat leerlingen daadwerkelijk leren, oefenen en ervaren. De concrete uitwerkingen van de kerndoelen vormen daarom de meetlat voor de verdere verantwoording.

Concrete uitwerkingen kerndoelen

Kerndoel 19A: Sociale en maatschappelijke competenties
Binnen dit kerndoel stimuleert de school de sociale en maatschappelijke competenties van leerlingen. Het gaat onder andere om kennis en vaardigheden ten aanzien van de basiswaarden van de democratische rechtsstaat en de diverse samenleving, sociale en kritische denkvaardigheden, respectvolle communicatie (online en offline) en activiteiten die sociale cohesie en actief burgerschap stimuleren.

Binnen Leskracht krijgt dit kerndoel op verschillende manieren vorm. De SEO-kaarten, STARS en RAS ondersteunen structureel de respectvolle omgang en communicatie binnen de groep. Ook binnen Wereldoriëntatie dragen thema's inhoudelijk bij aan kennis over bijvoorbeeld democratie, diversiteit, vooroordelen, discriminatie en samenleven.

Daarnaast bieden thema's mogelijkheden om leerlingen actief burgerschap te laten ervaren. Een thema over de eigen leefomgeving kan bijvoorbeeld aanleiding zijn om leerlingen een brief aan de gemeente te laten schrijven over een losse stoeptegel of een andere situatie die zij willen verbeteren. In zo'n geval wordt de inhoud van Wereldoriëntatie verbonden aan taalvaardigheid én aan actief handelen in de eigen omgeving.

Niet iedere praktische activiteit valt daarmee automatisch onder 19A. Er moet daadwerkelijk sprake zijn van het stimuleren van bijvoorbeeld respectvolle omgang, kritisch denken, sociale cohesie of actief burgerschap.

Kerndoel 20A: Basiswaarden van de democratische rechtsstaat
Binnen 20A leren leerlingen redeneren over het belang van de basiswaarden vrijheid, gelijkwaardigheid en solidariteit. Ook de Grondwet, kinderrechten en mensenrechten, mogelijke spanning tussen basiswaarden en het herkennen van deze waarden in het eigen leven en de samenleving maken hiervan deel uit. Daarnaast noemt SLO het opdoen van ervaringen met het voeren van dialogen, omgaan met conflicten en gelijkwaardige behandeling.

Binnen Leskracht bekijken we dit kerndoel daarom vanuit twee kanten:

De inhoudelijke kant komt vooral terug wanneer leerlingen binnen Wereldoriëntatie leren over bijvoorbeeld vrijheid, gelijkwaardigheid, solidariteit, rechten of de democratische rechtsstaat.

De ervaringsgerichte kant hangt sterk samen met de SEO-kaarten, STARS en RAS. Leerlingen oefenen met het voeren van gesprekken, omgaan met conflicten, respectvol reageren en elkaar gelijkwaardig behandelen. Alleen samenwerken is hiervoor niet voldoende. Er moet daadwerkelijk sprake zijn van bijvoorbeeld dialoog, omgaan

met een verschil van mening of conflict, gelijkwaardige behandeling of een expliciete verbinding met de basiswaarden.

Kerndoel 20B: Diversiteit in de samenleving
Binnen 20B verkennen leerlingen hoe zij kunnen omgaan met diversiteit in de samenleving. Het gaat onder andere om aspecten van diversiteit, de eigen identiteit, stereotypering, discriminatie en uitsluiting, gelijkwaardige behandeling en het omgaan met verschillende perspectieven en ervaringen. Ook overeenkomsten en verschillen, het uitstellen van een oordeel en omgaan met mogelijkheden en gedrag van anderen worden expliciet genoemd.

Net als kerndoel 20A kent dit kerndoel binnen Leskracht een inhoudelijke en een ervaringsgerichte kant.

Wereldoriëntatie biedt inhoudelijke context wanneer leerlingen bijvoorbeeld leren over afkomst, godsdienst, levensovertuiging, geslacht, handicap, seksuele gerichtheid, discriminatie of verschillende leefwijzen.

Voor het ervaringsgerichte deel bestaat een sterke verbinding met Leskracht Taal & Lezen. Binnen mondeling taalonderwijs kunnen leerlingen over uiteenlopende onderwerpen hun mening, ervaring of perspectief verwoorden en luisteren naar dat van anderen. Daarbij leren zij overeenkomsten en verschillen herkennen en ervaren zij dat anderen anders kunnen denken of iets anders kunnen hebben meegemaakt.

De SEO-kaarten, STARS en RAS ondersteunen de houding die daarvoor nodig is. Leerlingen leren naar elkaar luisteren, een ander serieus nemen en respectvol omgaan met verschillende meningen en perspectieven.

Een willekeurig klassengesprek is echter niet automatisch een oefening in 20B. Er moet bewust ruimte worden gemaakt voor verschillende perspectieven of ervaringen, waarbij leerlingen bijvoorbeeld luisteren, verschillen en overeenkomsten onderzoeken, hun oordeel uitstellen of respectvol omgaan met een ander perspectief.

Kerndoel 21A: Democratische betrokkenheid
Binnen 21A verkennen leerlingen mogelijkheden om democratisch te handelen. Zij leren hoe mensen via inspraak, verkiezingen en vertegenwoordiging invloed kunnen uitoefenen en doen ervaringen op met inspraak en besluitvorming. Daarbij oefenen zij met het uitdrukken van een eigen standpunt, luisteren naar argumenten van anderen, compromissen sluiten en omgaan met de uitkomsten van besluitvormingsprocessen.

De inhoudelijke kant vraagt om kennis over democratische invloed, bijvoorbeeld verkiezingen, vertegenwoordiging en inspraak. Deze kennis kan binnen specifieke wereldoriëntatiethema's aan bod komen.

De ervaringsgerichte kant kan binnen veel meer thema's worden geoefend en heeft een sterke samenhang met Taal & Lezen. Een debat kan bijvoorbeeld bijdragen aan 21A wanneer leerlingen een standpunt innemen, dit beargumenteren, naar argumenten van anderen luisteren en reageren op andere standpunten.

Ook gezamenlijk stemmen kan bijdragen aan democratische betrokkenheid, maar niet iedere stemming is automatisch burgerschap. Wanneer leerlingen alleen stemmen op het idee dat zij het leukst vinden, is de koppeling beperkt. Wanneer leerlingen verschillende voorstellen presenteren, argumenten uitwisselen, voor- en nadelen bespreken, vervolgens gezamenlijk tot een besluit komen en leren omgaan met de uitkomst, oefenen zij met democratische besluitvorming.

Burgerschapsdoelen binnen Leskracht Wereldoriëntatie, Taal & Lezen

De SEO-kaarten, STARS en RAS ondersteunen daarbij de respectvolle omgang die nodig is om verschillen van mening te accepteren en gezamenlijk tot besluiten te komen.

Kerndoel 21B: Maatschappelijke betrokkenheid
Binnen 21B verkennen leerlingen mogelijkheden om bij te dragen aan de samenleving. Het gaat onder andere om taken, rollen, rechten en plichten, maatschappelijke initiatieven, bewegingen en organisaties, actuele maatschappelijke en duurzaamheidsvraagstukken, verantwoordelijkheid voor het welzijn van anderen en mogelijkheden om vanuit eigen idealen bij te dragen aan de samenleving.

Ook hier maken we onderscheid tussen kennis en ervaring. Binnen Wereldoriëntatie kunnen leerlingen bijvoorbeeld maatschappelijke en duurzaamheidsvraagstukken onderzoeken, kennismaken met maatschappelijke initiatieven, bewegingen en organisaties en nadenken over taken, rollen, rechten en plichten in de samenleving.

De ervaringsgerichte kant gaat een stap verder. Leerlingen onderzoeken of ervaren welke verantwoordelijkheid zij zelf kunnen nemen en hoe zij kunnen bijdragen aan het welzijn van anderen of hun omgeving. Dat kan groot zijn, bijvoorbeeld een actie voor de buurt of het milieu, maar juist ook klein en dichtbij. Denk aan het schrijven en versturen van een kaartje naar een verzorgingshuis om aandacht te geven aan eenzame ouderen. Zo ervaren leerlingen dat ook een kleine actie kan bijdragen aan het welzijn van een ander.

Niet ieder onderdeel van 21B hoeft binnen iedere activiteit tegelijk aan bod te komen. Een thema kan bijvoorbeeld vanuit kennis over maatschappelijke vraagstukken, organisaties of rollen al rechtstreeks bijdragen aan het kerndoel, terwijl een aanvullende activiteit leerlingen ook ervaring kan laten opdoen met verantwoordelijkheid nemen en zelf bijdragen.

Burgerschapsdoelen binnen Leskracht Wereldoriëntatie, Taal & Lezen

GEDRAGSVERWACHTINGEN ALS BASIS

Binnen Leskracht Wereldoriëntatie en Leskracht Taal & Lezen werken we met heldere gedragsverwachtingen. Deze geven leerlingen houvast bij het samenwerken, communiceren en samen leren. Leerlingen leren welk gedrag helpt om respectvol met elkaar om te gaan, verantwoordelijkheid te nemen en bij te dragen aan een veilige en inclusieve groep en school.

Voor groep 1 en 2 zijn de SEO-kaarten standaard onderdeel van de werkwijze. Deze kaarten helpen kleuters om emoties te herkennen en te benoemen, sociaal-emotionele handelingen te oefenen en interactievaardigheden spelenderwijs te ontwikkelen. Voor groep 3 tot en met 8 worden STARS en RAS ingezet. Deze materialen ondersteunen leerlingen bij samenwerking, gespreksvaardigheid, actief luisteren, taakverdeling, respectvol reageren en het samen afronden van opdrachten.

Het werken met de gedragsverwachtingen van Leskracht, met de SEO-kaarten, STARS-box en RAS-cards, is een krachtig middel om structureel vorm te geven aan de school als democratische oefenplaats. Door actief met deze materialen te werken:

- oefenen leerlingen sociale vaardigheden;
- worden zij zich bewust van hun gedrag en het effect daarvan op anderen;
- leren zij rekening houden met verschillen in gedrag, communicatie en perspectief;
- ervaren zij hoe afspraken, regels en gezamenlijke verantwoordelijkheid bijdragen aan een positief groepsklimaat.

De SEO-kaarten, STARS en RAS worden ingezet binnen coöperatieve werkvormen, klassengesprekken, groepsopdrachten en andere vormen van communicatie. De leerkracht begeleidt dit proces, maakt gewenst gedrag expliciet, ondersteunt reflectie en zorgt ervoor dat leerlingen blijven oefenen met respectvol samenwerken, luisteren, overleggen en bijdragen aan de groep.

Gesprekskaarten Sociaal Emotionele Ontwikkeling (SEO)

STerke Afspraken en Regels voor Samenwerken (STARS)

Regels en Afspraken voor Samenwerken (RAS)

Burgerschapsdoelen binnen Leskracht Wereldoriëntatie, Taal & Lezen

Koppeling aan de kerndoelen burgerschap

Kerndoel 19A: Sociale en maatschappelijke competenties
De SEO-kaarten, STARS en RAS dragen rechtstreeks en structureel bij aan dit kerndoel. Leerlingen oefenen met sociale vaardigheden, respectvolle communicatie, samenwerken en rekening houden met anderen. Zij worden zich bewust van hun eigen gedrag en het effect daarvan op de groep en ervaren hoe afspraken, regels en gezamenlijke verantwoordelijkheid bijdragen aan een positief groepsklimaat. Daarmee wordt dagelijks geoefend met vaardigheden die nodig zijn om samen te leven en krijgt de school als democratische oefenplaats concreet vorm.

De gedragsverwachtingen bieden vooral de vaardigheden en oefensituaties. Kennis over de democratische rechtsstaat en de diverse samenleving wordt verder opgebouwd binnen Wereldoriëntatie en Taal & Lezen.

Kerndoel 20A: Basiswaarden van de democratische rechtsstaat
De SEO-kaarten, STARS en RAS dragen vooral bij aan de ervaringsgerichte kant van dit kerndoel. Leerlingen oefenen met het voeren van gesprekken, respectvol reageren, omgaan met verschillen en conflicten en elkaar gelijkwaardig behandelen. Door te reflecteren op gedrag en op de gevolgen daarvan voor anderen, ervaren leerlingen in de dagelijkse praktijk wat gelijkwaardige en respectvolle omgang vraagt.

De inhoudelijke kennis over vrijheid, gelijkwaardigheid en solidariteit, de Grondwet, kinderrechten en mensenrechten wordt niet vanuit de gedragsverwachtingen alleen aangeboden. Hiervoor is de inhoudelijke samenhang met Wereldoriëntatie en Taal & Lezen nodig.

Kerndoel 20B: Diversiteit in de samenleving
De gedragsverwachtingen ondersteunen leerlingen bij het omgaan met verschillen binnen de groep. Zij oefenen met luisteren naar elkaar, ruimte geven aan een ander en respectvol reageren wanneer iemand anders denkt of handelt.

De verbinding met 20B wordt extra zichtbaar in samenhang met Taal & Lezen en Wereldoriëntatie. Wanneer leerlingen bijvoorbeeld binnen een gesprek verschillende meningen of ervaringen uitwisselen, bieden de SEO-kaarten, STARS en RAS de basis om naar elkaar te luisteren, niet direct te oordelen en verschillen te accepteren. De inhoudelijke kennis over aspecten van diversiteit, identiteit, stereotypering, discriminatie en uitsluiting wordt vanuit andere onderdelen van Leskracht aangeboden.

Kerndoel 21A: Democratische betrokkenheid
De SEO-kaarten, STARS en RAS ondersteunen vaardigheden die leerlingen nodig hebben om democratisch te kunnen handelen. Zij oefenen met een eigen mening verwoorden, naar elkaar luisteren, overleggen, afspraken maken en gezamenlijk tot keuzes komen.

Deze vaardigheden krijgen betekenis voor 21A wanneer leerlingen ook ervaring opdoen met inspraak en besluitvorming. Dat kan bijvoorbeeld wanneer leerlingen voorstellen bespreken, hun keuze beargumenteren, luisteren naar argumenten van anderen, samen tot een besluit of compromis komen en leren omgaan met de uitkomst. De gedragsverwachtingen ondersteunen daarbij de manier waarop leerlingen respectvol aan zo'n proces deelnemen.

Burgerschapsdoelen binnen Leskracht Wereldoriëntatie, Taal & Lezen

Kennis over inspraak, verkiezingen en vertegenwoordiging wordt niet vanuit de SEO-kaarten, STARS en RAS zelf aangeboden. Hiervoor is de verbinding met Wereldoriëntatie nodig.

Kerndoel 21B: Maatschappelijke betrokkenheid
De SEO-kaarten, STARS en RAS ondersteunen leerlingen bij het nemen van verantwoordelijkheid voor zichzelf, elkaar en de groep. Zij oefenen met hulpgedrag, rekening houden met anderen en gezamenlijk verantwoordelijkheid dragen voor een goede samenwerking en een positief groepsklimaat.

Daarmee wordt een basis gelegd voor het ervaringsgerichte onderdeel van maatschappelijke betrokkenheid, waarin leerlingen verantwoordelijkheid nemen voor en bijdragen aan het welzijn van anderen. In samenhang met Wereldoriëntatie en Taal & Lezen kan dit verder worden uitgebouwd naar concrete activiteiten voor anderen, de school of de omgeving.

De bredere inhoud van 21B, zoals taken, rollen, rechten en plichten in de samenleving, maatschappelijke initiatieven en actuele maatschappelijke en duurzaamheidsvraagstukken, wordt niet vanuit de gedragsverwachtingen alleen aangeboden.

Conclusie en borging

De SEO-kaarten, STARS en RAS vormen een structurele basis voor de sociale en ervaringsgerichte kant van burgerschap. De kracht zit niet in een losse les over gewenst gedrag, maar in het steeds opnieuw oefenen en toepassen binnen de dagelijkse onderwijspraktijk. Leerlingen leren respectvol communiceren, samenwerken, omgaan met verschillen, luisteren naar anderen, verantwoordelijkheid nemen en reflecteren op hun eigen gedrag.

Daarmee leveren de gedragsverwachtingen een directe bijdrage aan kerndoel 19A en ondersteunen zij belangrijke ervaringsgerichte onderdelen van 20A, 20B, 21A en 21B. Ze realiseren deze kerndoelen echter niet allemaal zelfstandig. Juist de samenhang met Leskracht Wereldoriëntatie en Leskracht Taal & Lezen zorgt ervoor dat gedrag en houding worden verbonden aan inhoudelijke kennis, verschillende perspectieven, maatschappelijke onderwerpen en betekenisvolle situaties.

Door de SEO-kaarten, STARS en RAS structureel in te zetten binnen onder andere coöperatieve werkvormen, klassengesprekken, groepsopdrachten en andere vormen van communicatie, wordt burgerschap niet alleen besproken, maar ook dagelijks geoefend en ervaren.

Aanbeveling richting inspectie

- Benoem in het schoolplan of de burgerschapsparagraaf dat de gedragsverwachtingen met de SEO-kaarten, STARS en RAS structureel worden ingezet om sociale vaardigheden, respectvolle communicatie en gezamenlijke verantwoordelijkheid te ontwikkelen.
- Maak duidelijk dat deze gedragsverwachtingen niet als losse lessen worden aangeboden, maar terugkomen binnen coöperatieve werkvormen, klassengesprekken, groepsopdrachten en andere dagelijkse onderwijssituaties.

Burgerschapsdoelen binnen Leskracht Wereldoriëntatie, Taal & Lezen

- Laat met observaties, lesvoorbeelden en gebruikte SEO-, STARS- of RAS-activiteiten zien hoe leerlingen oefenen met luisteren, overleggen, omgaan met verschillen en conflicten, verantwoordelijkheid nemen en reflecteren op hun eigen gedrag.
- Beschrijf hoe de gedragsverwachtingen samenhangen met Wereldoriëntatie en Taal & Lezen, zodat zichtbaar wordt hoe sociale vaardigheden en houding worden verbonden aan inhoudelijke kennis, perspectieven en betekenisvolle situaties.

Burgerschapsdoelen binnen Leskracht Wereldoriëntatie, Taal & Lezen

DE LESKRACHT-THEMA'S

Dit hoofdstuk beschrijft hoe de thematische werkwijze van **Leskracht Wereldoriëntatie** bijdraagt aan de kerndoelen voor burgerschap in het primair onderwijs (SLO, 2026). Leskracht biedt thematisch, kennisrijk onderwijs waarin leerlingen de wereld betekenisvol verkennen. Binnen verschillende thema's komen onderwerpen aan bod die direct raken aan burgerschap, zoals samenleven en democratie, diversiteit, waarden en rechten, maatschappelijke vraagstukken, duurzaamheid en verantwoordelijkheid voor anderen en de leefomgeving.

Elk Leskracht-thema biedt vanuit de leerdoelen en tussenleerdoelen kansen voor het ontwikkelen van historisch, geografisch, natuurwetenschappelijk en maatschappelijk inzicht. Binnen thema's als Jij en ik, Samenleving, Duurzaam leven en Tweede Wereldoorlog doen leerlingen kennis op over zichzelf, anderen en de samenleving en krijgen zij mogelijkheden om na te denken over waarden, verschillende perspectieven, maatschappelijke vraagstukken en hun eigen rol daarin.

Koppeling aan de kerndoelen burgerschap

Op basis van de kerndoelen burgerschap wordt bij ieder Leskracht-thema dezelfde indeling gebruikt:

- **Vanzelfsprekend aangeboden burgerschapsdoelen** zijn doelen waaraan de inhoud, leerdoelen, activiteiten of vaste werkwijze rechtstreeks bijdragen. Er hoeft geen nieuwe inhoud te worden toegevoegd.
- **Doelen die aanvullend aangeboden kunnen worden** zijn doelen waarvoor het bestaande aanbod een logische en betekenisvolle context biedt, maar waarbij een bewuste toevoeging of keuze van de leerkracht nodig is om het burgerschapsdoel daadwerkelijk te realiseren.
- **Doelen die niet of nauwelijks aan bod komen** hebben binnen het betreffende onderdeel geen duidelijke verbinding. Wanneer een burgerschapsdoel alleen door een grote of kunstmatige uitbreiding aan een thema kan worden gekoppeld, wordt het niet alsnog passend gemaakt.

Deze werkwijze maakt zichtbaar wanneer een activiteit daadwerkelijk bijdraagt aan burgerschap en welke voorwaarden daarvoor nodig zijn. Tegelijkertijd laat zij zien hoeveel mogelijkheden het bestaande onderwijs biedt wanneer inhoud, taal, houding en handelen bewust met elkaar worden verbonden.

Burgerschapsdoelen binnen Leskracht Wereldoriëntatie, Taal & Lezen

Thema: Jij en ik

Vanzelfsprekend aangeboden burgerschapsdoelen:

- **Kerndoel 19A (Sociale en maatschappelijke competenties):** Binnen Jij en ik wordt expliciet gewerkt aan sociale vaardigheden en respectvolle omgang met anderen. Leerlingen leren voor zichzelf opkomen, gevoelens en opvattingen uiten, rekening houden met anderen, samenwerken, zich inleven in gevoelens en opvattingen van anderen en omgaan met conflicten. Daarnaast komen respect, tolerantie, discriminatie, vooroordelen en samenleven in een diverse samenleving inhoudelijk aan bod. Daarmee draagt het thema zowel vanuit kennis als vanuit sociale vaardigheden bij aan de school als democratische oefenplaats.
- **Kerndoel 20A (Basiswaarden van de democratische rechtsstaat):** Gelijkwaardigheid, vrijheid van meningsuiting, respect, discriminatie en kinderrechten zijn expliciete inhouden van het thema. Ook leren leerlingen over oorzaken van conflicten en passende oplossingen en oefenen zij met het rekening houden met gevoelens, wensen en opvattingen van anderen. Daarmee komen zowel inhoudelijke aspecten van de democratische rechtsstaat als het omgaan met gelijkwaardigheid, dialoog en conflicten aan bod.
- **Kerndoel 20B (Diversiteit in de samenleving):** Leerlingen onderzoeken verschillen en overeenkomsten tussen mensen en komen in aanraking met gezinssamenstelling, religie, etnische groepen, cultuurverschillen, sekse en identiteit. Discriminatie, integratie en behoud van identiteit, gelijkwaardigheid, vooroordelen, stereotypen en tolerantie worden expliciet behandeld. Ook leren leerlingen zich in te leven in gevoelens, wensen en opvattingen van anderen en rekening te houden met verschillen tussen mensen.

Aan te vullen met burgerschapsdoelen:

- **Kerndoel 21A (Democratische betrokkenheid):** Het thema biedt een betekenisvolle context om leerlingen ervaring te laten opdoen met inspraak en besluitvorming. Onderwerpen als vrijheid van meningsuiting, waarden en normen en het uiten van eigen opvattingen zijn al onderdeel van het thema. Dit kan worden aangevuld met bijvoorbeeld een debat of gezamenlijke besluitvorming over een onderwerp uit het thema. Laat leerlingen verschillende standpunten innemen en beargumenteren, naar elkaars argumenten luisteren en vervolgens gezamenlijk tot een besluit of compromis komen. Zo oefenen zij niet alleen met het geven van hun mening, maar ook met democratisch handelen.
- **Kerndoel 21B (Maatschappelijke betrokkenheid):** Onderwerpen als discriminatie, werkloosheid, sociale voorzieningen, emancipatie en saamhorigheid bieden aanknopingspunten om leerlingen na te laten denken over hun eigen bijdrage aan het welzijn van anderen en de samenleving. Dit kan bijvoorbeeld worden aangevuld met een anti-pestactie of door leerlingen een kaart of brief te laten schrijven aan eenzame ouderen. Door hierbij ook te bespreken waarom zij deze actie uitvoeren en wat

hun bijdrage voor een ander kan betekenen, ervaren leerlingen hoe zij zelf iets kunnen betekenen voor anderen.

Niet of nauwelijks aan bod komende burgerschapsdoelen:

- Geen uitgesloten doelen

Burgerschapsdoelen binnen Leskracht Wereldoriëntatie, Taal & Lezen

Thema: Samenleving

Vanzelfsprekend aangeboden burgerschapsdoelen:

- **Kerndoel 19A (Sociale en maatschappelijke competenties):** Binnen Samenleving wordt gewerkt aan sociale vaardigheden en kennis die nodig zijn om deel te nemen aan de samenleving. Leerlingen leren voor zichzelf opkomen, gevoelens en opvattingen uiten, rekening houden met anderen, samenwerken, zich inleven in anderen en omgaan met conflicten. Daarnaast doen zij kennis op over onder andere democratie, politiek, rechten, wetten, discriminatie, gelijkwaardigheid en de multiculturele samenleving.
- **Kerndoel 20A (Basiswaarden van de democratische rechtsstaat):** Leerlingen maken uitgebreid kennis met de inrichting en werking van de democratische rechtsstaat. Het landsbestuur, regering en parlement, gemeentebestuur, verkiezingen, de totstandkoming van wetten, justitie en de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens komen expliciet aan bod. Ook onderwerpen als gelijkwaardigheid, vrijheid van meningsuiting, de Grondwet, discriminatie en kinderrechten krijgen aandacht. Daarmee komen zowel de basiswaarden als belangrijke instituties en rechten van de democratische rechtsstaat duidelijk terug in het thema.
- **Kerndoel 20B (Diversiteit in de samenleving):** Leerlingen onderzoeken verschillen tussen mensen en groepen in de samenleving. Daarbij komen onder andere gezinssamenstelling, religie, etnische groepen, cultuurverschillen, sekse en identiteit aan bod. Ook discriminatie, integratie en behoud van identiteit, gelijkwaardigheid, emancipatie, vooroordelen, stereotypen en tolerantie worden expliciet behandeld. Daarmee biedt het thema veel inhoudelijke kennis over diversiteit en gelijkwaardige behandeling.
- **Kerndoel 21A (Democratische betrokkenheid):** Leerlingen leren hoe burgers invloed kunnen uitoefenen binnen een democratische samenleving. Verkiezingen, democratie, politiek, gemeenteraad, raadsleden, burgemeester en wethouders, regering, kabinet en parlement zijn expliciete onderdelen van het thema. Ook de totstandkoming van wetten komt aan bod. Daarmee krijgen leerlingen inzicht in verkiezingen, vertegenwoordiging en democratische besluitvorming.

Aan te vullen met burgerschapsdoelen:

- **Kerndoel 21B (Maatschappelijke betrokkenheid):** Het thema bevat al veel inhoudelijke aanknopingspunten voor maatschappelijke betrokkenheid. Leerlingen leren over verenigingsleven, betaald en onbetaald werk, werkloosheid, uitkeringen en sociale voorzieningen. Ook saamhorigheid en maatschappelijke onderwerpen als discriminatie en emancipatie komen aan bod. Dit kan worden versterkt door leerlingen zelf een maatschappelijke bijdrage te laten bedenken en uitvoeren voor hun school of buurt. Denk aan een actie tegen zwerfafval, een initiatief voor eenzame buurtbewoners of een brief aan de gemeente over een probleem in de eigen omgeving. Zo maken leerlingen de stap van kennis over de samenleving naar ervaren hoe zij daar zelf aan kunnen bijdragen.

Burgerschapsdoelen binnen Leskracht Wereldoriëntatie, Taal & Lezen

Niet of nauwelijks aan bod komende burgerschapsdoelen:

- Geen uitgesloten doelen

Burgerschapsdoelen binnen Leskracht Wereldoriëntatie, Taal & Lezen

Thema: Mijn dorp/stad

Vanzelfsprekend aangeboden burgerschapsdoelen:

- **Kerndoel 21A (Democratische betrokkenheid):** Leerlingen maken kennis met het bestuur van hun eigen gemeente. Zij leren over de burgemeester, wethouders en gemeenteraad en onderzoeken welke voorzieningen onder de gemeente vallen. Daarmee doen zij kennis op over lokaal bestuur en de verschillende rollen binnen het gemeentebestuur.

Aan te vullen met burgerschapsdoelen:

- **Kerndoel 19A (Sociale en maatschappelijke competenties):** Het thema biedt vanuit de eigen leefomgeving mogelijkheden om leerlingen bewust te laten nadenken over samenleven in een buurt, dorp of stad. Dit kan worden versterkt door aandacht te besteden aan het belang van goed contact met omwonenden en situaties waarin mensen in de buurt elkaar nodig hebben. Denk bijvoorbeeld aan het samen organiseren van een buurtfeest of het bespreken van een verkeersongeluk waarbij omstanders elkaar helpen. Leerlingen denken daarbij na over hun eigen rol: wat kun je zelf doen om prettig samen te leven, een ander te helpen of bij te dragen aan je buurt?
- **Kerndoel 21B (Maatschappelijke betrokkenheid):** De eigen buurt, het verkeer, voorzieningen, groen, recreatie en het gemeentebestuur bieden veel mogelijkheden om leerlingen actief te laten bijdragen aan hun leefomgeving. Leerlingen kunnen bijvoorbeeld een probleem in de buurt onderzoeken en hierover een brief of e-mail aan de gemeente schrijven, zoals over een losse stoeptegel, verkeersveiligheid, afval of te weinig groen. Zij kunnen ook zelf een voorstel maken voor verbetering van een plein, park of andere plek in de buurt. Zo ervaren leerlingen dat zij zelf een bijdrage kunnen leveren aan hun directe leefomgeving.

Niet of nauwelijks aan bod komende burgerschapsdoelen:

- **Kerndoel 20A (Basiswaarden van de democratische rechtsstaat):** De basiswaarden vrijheid, gelijkwaardigheid en solidariteit en de betekenis daarvan binnen de democratische rechtsstaat komen binnen dit thema niet inhoudelijk aan bod. Hoewel leerlingen kennismaken met het gemeentebestuur en met regels in de openbare ruimte, ligt de nadruk op de inrichting en organisatie van de leefomgeving en niet op de democratische waarden die aan regels en bestuur ten grondslag liggen.
- **Kerndoel 20B (Diversiteit in de samenleving):** Het thema richt zich hoofdzakelijk op de inrichting en het gebruik van de leefomgeving en niet op verschillen tussen mensen in achtergrond, identiteit, ervaringen of perspectieven. Diversiteit in de samenleving wordt daarom binnen dit thema niet of nauwelijks behandeld.

Burgerschapsdoelen binnen Leskracht Wereldoriëntatie, Taal & Lezen

Thema: St. Juttemis tot party

Vanzelfsprekend aangeboden burgerschapsdoelen:

- **Kerndoel 19A (Sociale en maatschappelijke competenties):** Binnen St. Juttemis tot party maken leerlingen kennis met verschillende religieuze en culturele feesten, tradities en gebruiken en ontwikkelen zij kennis over de diverse samenleving. Het samen beleven en vieren van feesten draagt daarnaast bij aan saamhorigheid en sociale cohesie binnen de groep en school. De sociale vaardigheden en respectvolle communicatie die bij dit kerndoel horen, worden tijdens deze gezamenlijke activiteiten ondersteund door de gedragsverwachtingen en de inzet van de SEO-kaarten, STARS en RAS.
- **Kerndoel 20B (Diversiteit in de samenleving):** Diversiteit vormt een belangrijk onderdeel van het thema. Vanuit feesten en vieringen onderzoeken leerlingen culturele en religieuze overeenkomsten en verschillen en maken zij kennis met het jodendom, christendom, de islam, het hindoeïsme en boeddhisme. Het thema biedt daarmee een concrete context om te onderzoeken dat mensen vanuit verschillende religieuze, culturele en levensbeschouwelijke achtergronden andere tradities, rituelen en gebruiken kunnen hebben. Ook onderwerpen als identiteit, cultuurverschillen, vooroordelen, stereotypen, tolerantie en respect zijn in de leerinhouden opgenomen.

Aan te vullen met burgerschapsdoelen:

- **Kerndoel 20A (Basiswaarden van de democratische rechtsstaat):** Het thema biedt vanuit waarden, normen, religieuze overtuigingen en verschillende manieren van vieren aanknopingspunten om onderwerpen als vrijheid, gelijkwaardigheid, solidariteit, vrijheid van meningsuiting, discriminatie, de Grondwet en kinderrechten bewust te bespreken. Om daadwerkelijk aan dit kerndoel te werken, is het belangrijk deze begrippen expliciet te verbinden aan de basiswaarden van de democratische rechtsstaat. Leerlingen kunnen bijvoorbeeld bespreken waarom iedereen vrij is om wel of niet een geloof of feest te vieren, waarom mensen met verschillende overtuigingen gelijkwaardig zijn en hoe je omgaat met gebruiken of overtuigingen die verschillen van die van jezelf.
- **Kerndoel 21B (Maatschappelijke betrokkenheid):** Feesten en vieringen bieden een natuurlijke aanleiding om aandacht te besteden aan saamhorigheid en iets betekenen voor anderen. Dit kan worden versterkt door leerlingen rond de feestperiode zelf een activiteit voor anderen te laten bedenken en uitvoeren, bijvoorbeeld door cadeautjes in te zamelen en feestelijk in te pakken voor kinderen uit gezinnen die minder te besteden hebben. Door leerlingen mee te laten denken over voor wie zij iets willen betekenen, waarom zij dit doen en welke bijdrage zij zelf kunnen leveren, doen zij ervaring op met verantwoordelijkheid nemen voor het welzijn van anderen.

Niet of nauwelijks aan bod komende burgerschapsdoelen:

- **Kerndoel 21A (Democratische betrokkenheid):** Democratische inspraak en besluitvorming maken geen inhoudelijk onderdeel uit van het thema. Leerlingen leren wel over verschillende waarden, overtuigingen en gebruiken, maar doen vanuit de leerinhouden niet vanzelfsprekend ervaring op met

inspraak, het afwegen van argumenten, compromissen sluiten of omgaan met de uitkomst van gezamenlijke besluitvorming.

Burgerschapsdoelen binnen Leskracht Wereldoriëntatie, Taal & Lezen

Thema: Duurzaam leven

Vanzelfsprekend aangeboden burgerschapsdoelen:

- **Kerndoel 21B (Maatschappelijke betrokkenheid):** Binnen Duurzaam leven onderzoeken leerlingen hoe menselijke keuzes invloed hebben op de aarde en de leefomgeving. Zij leren over milieubewust handelen, verantwoordelijkheid voor de omgeving, duurzame ontwikkeling en de gevolgen van keuzes rond consumptie en energiegebruik. Ook 'bereidheid tot zorg' en 'verantwoordelijk zijn voor de omgeving' zijn expliciet opgenomen in de leerinhouden. Daarmee denken leerlingen niet alleen na over maatschappelijke en ecologische gevolgen, maar ook over hun eigen verantwoordelijkheid en de keuzes die zij zelf kunnen maken om zorg te dragen voor hun omgeving.

Aan te vullen met burgerschapsdoelen:

- **Kerndoel 19A (Sociale en maatschappelijke competenties):** Het thema biedt goede mogelijkheden om leerlingen gezamenlijk verantwoordelijkheid te laten nemen binnen de schoolomgeving. Dit kan bijvoorbeeld door een kleding- of speelgoedinzameling te organiseren, samen een ruilmarkt op school op te zetten of als klas een actie te bedenken om afval of energieverbruik op school te verminderen. Wanneer leerlingen hierbij samen plannen maken, taken verdelen en verantwoordelijkheid dragen voor de uitvoering, kan de activiteit bijdragen aan actief burgerschap en sociale cohesie. De gedragsverwachtingen en de inzet van de SEO-kaarten, STARS en RAS kunnen daarbij de samenwerking en respectvolle communicatie ondersteunen.
- **Kerndoel 21A (Democratische betrokkenheid):** De leerinhouden vragen leerlingen gevolgen van menselijke ingrepen vanuit verschillende perspectieven te bekijken en bewuste keuzes te maken. Dat is op zichzelf nog geen democratische betrokkenheid. Dit kan wel worden versterkt door van een duurzaamheidsvraagstuk een echte situatie van inspraak en besluitvorming te maken. Leerlingen kunnen bijvoorbeeld verschillende voorstellen onderzoeken om de school duurzamer te maken, argumenten voor en tegen afwegen, hun eigen standpunt beargumenteren en vervolgens gezamenlijk tot een keuze of compromis komen. Zo oefenen zij met inspraak, argumentatie en het omgaan met de uitkomst van gezamenlijke besluitvorming.

Niet of nauwelijks aan bod komende burgerschapsdoelen:

- **Kerndoel 20A (Basiswaarden van de democratische rechtsstaat):** Hoewel rechtvaardigheid expliciet als leerinhoud wordt genoemd, richt het thema zich vooral op duurzaamheid, milieubewust handelen en verantwoordelijkheid voor de omgeving.
- **Kerndoel 20B (Diversiteit in de samenleving):** Het thema gaat over verschillen in keuzes, belangen en perspectieven rond consumptie en duurzaamheid, maar niet over diversiteit zoals bedoeld binnen dit kerndoel, bijvoorbeeld verschillen in achtergrond, identiteit, cultuur, religie, ervaringen en maatschappelijke positie. Het hebben van verschillende opvattingen over duurzaamheid maakt een onderwerp op zichzelf nog geen onderwijs over diversiteit.

Burgerschapsdoelen binnen Leskracht Wereldoriëntatie, Taal & Lezen

Thema: Van handel naar industrie

Vanzelfsprekend aangeboden burgerschapsdoelen:

- **Kerndoel 20A (Basiswaarden van de democratische rechtsstaat):** Vanuit de ontwikkeling van handel en industrie maken leerlingen kennis met situaties waarin vrijheid, gelijkwaardigheid en rechten onder druk stonden of veranderden. Zo komen slavernij en de afschaffing daarvan, de Grondwet van 1848, kinderarbeid en de positie van fabrieksarbeiders aan bod. Deze onderwerpen bieden leerlingen historische kennis over de ontwikkeling van rechten en gelijkwaardigheid. De nadruk ligt daarbij op deze ontwikkelingen binnen de geschiedenis van handel en industrie, niet op een uitgebreide behandeling van de democratische rechtsstaat.
- **Kerndoel 20B (Diversiteit in de samenleving):** Vanuit de ontwikkeling van handel door de tijd krijgen leerlingen inzicht in historische ontwikkelingen die hebben bijgedragen aan de diversiteit van de huidige samenleving. Onderwerpen als ontdekkingsreizen en wereldhandel, de VOC en WIC, slavernij en Suriname en Nederlands-Indië laten zien hoe mensen en gebieden door handel, kolonisatie en migratie met elkaar verbonden raakten. Het thema biedt daarmee historische kennis over het ontstaan van een samenleving waarin mensen met verschillende achtergronden en geschiedenissen samenleven.

Aan te vullen met burgerschapsdoelen:

- **Kerndoel 19A (Sociale en maatschappelijke competenties):** Het thema biedt mogelijkheden om leerlingen gezamenlijk verantwoordelijkheid te laten dragen voor activiteiten rond handel en geld. Zo kunnen leerlingen bijvoorbeeld samen een markt organiseren, waarbij zij producten maken of ruilen, afspraken maken, taken verdelen en samenwerken. Met behulp van de gedragsverwachtingen SEO, STARS en RAS kunnen sociale vaardigheden en respectvolle communicatie tijdens deze activiteiten bewust worden geoefend.
- **Kerndoel 21A (Democratische betrokkenheid):** Binnen het thema doen leerlingen kennis op over de ontwikkeling van democratische betrokkenheid en invloed van burgers. Onderwerpen als grondrechten, de Grondwet van 1848, volksinvloed en de uitbreiding van het kiesrecht komen aan bod. Het zelf ervaring opdoen met inspraak en besluitvorming is echter geen vanzelfsprekend onderdeel van het thema. Dit kan worden aangevuld door leerlingen bij een vraagstuk uit het thema verschillende belangen en argumenten te laten onderzoeken, een eigen standpunt te laten innemen en gezamenlijk tot een besluit te laten komen. Denk bijvoorbeeld aan een debat over kinderarbeid, waarbij leerlingen vanuit verschillende perspectieven argumenteren en vervolgens gezamenlijk besluiten welke regels zij zouden invoeren om kinderen en arbeiders te beschermen.
- **Kerndoel 21B (Maatschappelijke betrokkenheid):** Onderwerpen als slavernij, kinderarbeid, fabrieksarbeid en emancipatie laten zien dat handel en productie gevolgen kunnen hebben voor mensen en hun leefomstandigheden. Binnen het thema onderzoeken leerlingen daarnaast hoe reclame en andere commerciële en sociale invloeden het consumptiegedrag beïnvloeden, welke verschillende belangen producenten en consumenten hebben en welke gevolgen consumptie kan

hebben. Dit kan worden versterkt door de verbinding te leggen met hedendaagse handel en productie. Leerlingen kunnen bijvoorbeeld onderzoeken waar kleding of chocolade (Max Havelaar/Fairtrade) vandaan komt en vervolgens een actie of bewustwordingscampagne rond eerlijke handel, arbeidsomstandigheden of bewust consumeren organiseren. Zo ervaren zij hoe hun eigen keuzes en handelen kunnen bijdragen aan de samenleving.

Niet of nauwelijks aan bod komende burgerschapsdoelen:

- Geen uitgesloten doelen

Burgerschapsdoelen binnen Leskracht Wereldoriëntatie, Taal & Lezen

Thema: Ontwerpen en produceren

Vanzelfsprekend aangeboden burgerschapsdoelen:

- Geen vanzelfsprekend aangeboden doelen. De kern van het thema ligt bij technisch inzicht en technische vaardigheden. Het samenwerken aan een ontwerp of product maakt een activiteit op zichzelf nog niet tot burgerschapsonderwijs.

Aan te vullen met burgerschapsdoelen:

- **Kerndoel 19A (Sociale en maatschappelijke competenties):** Het ontwerpen en maken van een gezamenlijk product biedt mogelijkheden om sociale vaardigheden bewust te oefenen. Leerlingen kunnen bijvoorbeeld in groepjes een ontwerp maken en uitvoeren, waarbij zij moeten overleggen, taken verdelen, materiaal delen en gezamenlijk verantwoordelijkheid dragen voor het eindresultaat. Deze vaardigheden volgen niet automatisch uit de technische opdracht. Door de gedragsverwachtingen van de SEO-kaarten, STARS en RAS bewust in te zetten, kan de leerkracht respectvolle communicatie en samenwerking expliciet onderdeel maken van het proces.
- **Kerndoel 21B (Maatschappelijke betrokkenheid):** Het ontwerpproces kan worden verbonden aan een concrete behoefte van anderen. Leerlingen kunnen bijvoorbeeld onderzoeken welk probleem binnen de school of directe omgeving met een eenvoudig ontwerp kan worden opgelost en vervolgens iets ontwerpen en maken dat daadwerkelijk bruikbaar is. Denk aan een oplossing voor de jassen en tassen die steeds in de gangen liggen, een hulpmiddel voor jongere leerlingen, een oplossing voor afvalscheiding op school of een product dat het schoolplein praktischer maakt. Door eerst te onderzoeken wat gebruikers nodig hebben en vervolgens een oplossing te ontwerpen die bijdraagt aan de school of omgeving, ervaren leerlingen hoe zij met hun eigen kennis en vaardigheden iets voor anderen kunnen betekenen.

Niet of nauwelijks aan bod komende burgerschapsdoelen:

- **Kerndoel 20A (Basiswaarden van de democratische rechtsstaat):** Vrijheid, gelijkwaardigheid, solidariteit, grondrechten en de werking van de democratische rechtsstaat maken geen inhoudelijk onderdeel uit van het thema.
- **Kerndoel 20B (Diversiteit in de samenleving):** Het thema richt zich op materialen, constructies, technische principes, ontwerpen en produceren en niet op verschillen tussen mensen in achtergrond, identiteit, cultuur, overtuigingen of ervaringen. Diversiteit komt daarom niet of nauwelijks aan bod.
- **Kerndoel 21A (Democratische betrokkenheid):** Overleggen en gezamenlijk keuzes maken tijdens een ontwerpopdracht is niet automatisch democratische betrokkenheid. Inspraak, democratische besluitvorming, het uitwisselen en afwegen van argumenten en het omgaan met de uitkomst van besluitvormingsprocessen vormen geen inhoudelijk onderdeel van het thema.

Burgerschapsdoelen binnen Leskracht Wereldoriëntatie, Taal & Lezen

Thema: Zoogdier mens

Vanzelfsprekend aangeboden burgerschapsdoelen:

- **Kerndoel 20B (Diversiteit in de samenleving):** Binnen Zoogdier mens onderzoeken leerlingen overeenkomsten en verschillen tussen mensen. Daarbij is aandacht voor lichamelijke kenmerken en verschillen, seksualiteit, gender, seksuele oriëntatie, beperkingen, uiterlijk en huidskleur. Ook verschillen in leefstijl, bijvoorbeeld rond voeding, bewegen en gezondheid, komen binnen het thema aan bod. Vanuit de centrale vraag wat mensen nodig hebben om gezond en prettig te leven, biedt het thema daarmee een concrete context om te onderzoeken dat mensen van elkaar verschillen en verschillende behoeften kunnen hebben.
- **Kerndoel 21B (Maatschappelijke betrokkenheid):** Binnen dit thema verkennen leerlingen actuele maatschappelijke vraagstukken rondom gezondheid, leefstijl en zorg. Zij kunnen bijvoorbeeld onderzoeken waarom overgewicht en obesitas een maatschappelijk probleem zijn, hoe sporten en bewegen bijdragen aan de gezondheid van mensen, welke gevolgen een gameverslaving kan hebben of welke rol vaccinaties spelen bij het beschermen van individuen en groepen.

Aan te vullen met burgerschapsdoelen:

- **Kerndoel 21A (Democratische betrokkenheid):** Gezondheidsvraagstukken binnen het thema bieden een passende context om leerlingen ervaring te laten opdoen met het innemen en uitdrukken van een eigen standpunt, luisteren naar argumenten van anderen en gezamenlijke besluitvorming. De leerkracht kan bijvoorbeeld stellingen voorleggen als: 'Roken moet verboden worden', 'Kinderen mogen alleen gezond eten meenemen naar school' of 'Bij verjaardagen mogen geen suikerhoudende traktaties worden uitgedeeld'. Leerlingen nemen een standpunt in, geven argumenten, luisteren naar andere perspectieven en kunnen vervolgens gezamenlijk stemmen of proberen tot een compromis te komen. Met STARS en RAS kan de leerkracht de gespreksvaardigheden en respectvolle omgang met verschillende standpunten ondersteunen.

Niet of nauwelijks aan bod komende burgerschapsdoelen:

- **Kerndoel 19A (Sociale en maatschappelijke competenties):** Het thema richt zich op het menselijk lichaam, gezondheid en fysieke, sociale en emotionele behoeften. Het stimuleren van sociale vaardigheden, respectvolle communicatie, sociale cohesie en actief burgerschap vormt geen inhoudelijk onderdeel van het thema.
- **Kerndoel 20A (Basiswaarden van de democratische rechtsstaat):** Gezondheid, seksualiteit, lichamelijke verschillen en zorg kunnen aanleiding geven tot gesprekken over gelijkwaardigheid en rechten, maar de basiswaarden van de democratische rechtsstaat vormen geen inhoudelijke lijn binnen het thema. Zonder een bewuste verdieping naar bijvoorbeeld gelijke behandeling of grondrechten is de koppeling met dit kerndoel te beperkt.

Burgerschapsdoelen binnen Leskracht Wereldoriëntatie, Taal & Lezen

Thema: Flora en fauna

Vanzelfsprekend aangeboden burgerschapsdoelen:

- Geen. Het thema richt zich hoofdzakelijk op kennis over planten, dieren, organismen, ecosystemen en hun onderlinge relaties. Deze natuurwetenschappelijke kennis heeft op zichzelf geen directe koppeling met de kerndoelen burgerschap.

Aan te vullen met burgerschapsdoelen:

- **Kerndoel 21B (Maatschappelijke betrokkenheid):** De kennis over ecosystemen, voedselketens, biotopen en bedreigde planten en dieren kan worden verbonden aan actuele maatschappelijke vraagstukken rond natuurbehoud en biodiversiteit. Leerlingen kunnen bijvoorbeeld onderzoeken waarom bepaalde planten of dieren bedreigd worden, welke invloed menselijk handelen daarop heeft en welke mogelijkheden er zijn om natuur en leefgebieden te beschermen. Dit kan concreet worden uitgewerkt door leerlingen zelf een bijdrage te laten leveren, bijvoorbeeld door een insectenhotel te maken, een stukje van het schoolplein te vergroenen, afval op te ruimen in een natuurgebied of een actie te organiseren voor bedreigde dieren.

Niet of nauwelijks aan bod komende burgerschapsdoelen:

- **Kerndoel 19A (Sociale en maatschappelijke competenties):** Het thema richt zich op flora, fauna en ecosystemen. Sociale vaardigheden, respectvolle communicatie, sociale cohesie en actief burgerschap maken geen inhoudelijk onderdeel uit van het thema. Dat leerlingen eventueel samenwerken bij natuuronderzoek is op zichzelf onvoldoende voor een koppeling met 19A.
- **Kerndoel 20A (Basiswaarden van de democratische rechtsstaat):** De basiswaarden vrijheid, gelijkwaardigheid en solidariteit, grondrechten en de democratische rechtsstaat komen binnen dit thema niet inhoudelijk aan bod.
- **Kerndoel 20B (Diversiteit in de samenleving):** Hoewel het thema uitgebreid aandacht besteedt aan verscheidenheid tussen planten en dieren, gaat dit om biologische diversiteit en niet om diversiteit tussen mensen in de samenleving.
- **Kerndoel 21A (Democratische betrokkenheid):** Democratische inspraak en besluitvorming maken geen onderdeel uit van het thema. Het bespreken van verschillende ideeën over natuur of dieren is op zichzelf nog geen ervaring met democratische betrokkenheid.

Burgerschapsdoelen binnen Leskracht Wereldoriëntatie, Taal & Lezen

Thema: Weer en klimaat

Vanzelfsprekend aangeboden burgerschapsdoelen:

- Geen. De kern van het thema bestaat uit kennis over weer, weersverschijnselen, klimaten, klimaatzones en de relatie tussen klimaat, mens, dier, plant en landschap. Deze geografische en natuurwetenschappelijke inhoud is op zichzelf nog geen burgerschapsonderwijs.

Aan te vullen met burgerschapsdoelen:

- **Kerndoel 21A (Democratische betrokkenheid):** De kennis over weer en klimaat kan worden gebruikt als inhoudelijke context om leerlingen ervaring te laten opdoen met inspraak en besluitvorming. De leerkracht kan bijvoorbeeld een concreet vraagstuk voorleggen over de eigen schoolomgeving, zoals de inrichting van het schoolplein bij steeds warmere zomerdagen. Leerlingen kunnen verschillende oplossingen onderzoeken, zoals meer bomen, schaduwplekken of minder tegels, hun eigen standpunt beargumenteren, luisteren naar argumenten van anderen en gezamenlijk een keuze maken. Zo wordt de inhoud van het thema bewust verbonden aan het oefenen met inspraak en besluitvorming.
- **Kerndoel 21B (Maatschappelijke betrokkenheid):** Binnen Weer en klimaat doen leerlingen kennis op over verschillende klimaten, weersverschijnselen en de gevolgen daarvan voor mens, dier, plant en landschap. Deze kennis kan worden verdiept door leerlingen bewust te laten nadenken over de invloed van menselijk gedrag op het klimaat. Bijvoorbeeld door actuele nieuwsberichten over klimaatverandering te bespreken en in gesprek te gaan over energieverbruik, de impact van vliegen naar vakantiebestemmingen of de rol van activisten zoals Greta Thunberg. Zo verkennen leerlingen klimaatverandering als actueel maatschappelijk vraagstuk en denken zij na over de invloed van hun eigen keuzes en die van anderen op de samenleving en het klimaat.

Niet of nauwelijks aan bod komende burgerschapsdoelen:

- **Kerndoel 19A (Sociale en maatschappelijke competenties):** Sociale vaardigheden, respectvolle communicatie, sociale cohesie en actief burgerschap maken geen inhoudelijk onderdeel uit van het thema. Samenwerken bij een onderzoek of opdracht is op zichzelf onvoldoende voor een koppeling met dit kerndoel.
- **Kerndoel 20A (Basiswaarden van de democratische rechtsstaat):** De basiswaarden vrijheid, gelijkwaardigheid en solidariteit, grondrechten en de democratische rechtsstaat maken geen inhoudelijk onderdeel uit van het thema.
- **Kerndoel 20B (Diversiteit in de samenleving):** Leerlingen onderzoeken verschillen tussen klimaten, landschappen en de aanwezige flora en fauna in verschillende klimaatzones. Dit gaat niet over diversiteit tussen mensen in de samenleving. Hoewel verschillende leefomstandigheden van mensen eventueel vanuit klimaatzones besproken kunnen worden, biedt het thema onvoldoende basis om dit kerndoel aan Weer en klimaat toe te kennen.

Burgerschapsdoelen binnen Leskracht Wereldoriëntatie, Taal & Lezen

Thema: Tweede Wereldoorlog

Vanzelfsprekend aangeboden burgerschapsdoelen:

- **Kerndoel 20A (Basiswaarden van de democratische rechtsstaat):** Binnen het thema onderzoeken leerlingen wat er gebeurt wanneer vrijheid, gelijkwaardigheid en grondrechten onder druk komen te staan. De Duitse bezetting, het fascisme, de Jodenvervolging, collaboratie en verzet maken zichtbaar wat het ontbreken of schenden van democratische waarden en rechten voor mensen kan betekenen. Vanuit deze historische gebeurtenissen krijgen leerlingen inzicht in het belang van vrijheid, gelijkwaardigheid, democratie en grondrechten.
- **Kerndoel 20B (Diversiteit in de samenleving):** Leerlingen leren over de vervolging en uitsluiting van mensen op grond van hun afkomst en identiteit. De Jodenvervolging vormt een belangrijk onderdeel van het thema en ook de vervolging van Roma wordt expliciet genoemd. Daarmee biedt het thema een directe context om discriminatie, uitsluiting, vooroordelen en ongelijke behandeling te onderzoeken en te bespreken wat de gevolgen daarvan voor mensen kunnen zijn.

Aan te vullen met burgerschapsdoelen:

- **Kerndoel 21B (Maatschappelijke betrokkenheid):** Binnen het thema leren leerlingen over oorlog, vervolging, verzet, bevrijding en herdenken. Herdenking en Dodenherdenking maken expliciet onderdeel uit van de inhoud. Dit kan worden aangevuld door leerlingen te laten onderzoeken waarom we gebeurtenissen uit de Tweede Wereldoorlog blijven herdenken en hoe mensen en organisaties daaraan bijdragen. Leerlingen kunnen hier ook zelf vorm aan geven, bijvoorbeeld met een gedicht, herdenkingstekst, kunstwerk of een bijdrage aan een herdenkingsmoment. Zo verbinden zij de historische inhoud aan maatschappelijke betrokkenheid en ervaren zij hoe zij zelf kunnen bijdragen aan het levend houden van herinneringen aan oorlog en vrijheid.

Niet of nauwelijks aan bod komende burgerschapsdoelen:

- **Kerndoel 19A (Sociale en maatschappelijke competenties):** Het thema biedt veel aanleiding om na te denken over de omgang tussen mensen, bijvoorbeeld vanuit vervolging, uitsluiting, verzet en de keuzes die mensen tijdens de bezetting maakten. Het oefenen met sociale vaardigheden, respectvolle communicatie, sociale cohesie en actief burgerschap vormt echter geen vanzelfsprekend onderdeel van de thematische inhoud. Daarom wordt dit kerndoel niet of nauwelijks aangeboden.
- **Kerndoel 21A (Democratische betrokkenheid):** Leerlingen leren binnen het thema over democratie en wat er gebeurt wanneer democratische waarden en rechten onder druk komen te staan. Het zelf ervaring opdoen met inspraak, besluitvorming, het afwegen van verschillende standpunten en het omgaan met de uitkomsten daarvan vormt echter geen inhoudelijk onderdeel van het thema.

Burgerschapsdoelen binnen Leskracht Wereldoriëntatie, Taal & Lezen

Thema: Uitvinders

Vanzelfsprekend aangeboden burgerschapsdoelen:

- **Kerndoel 20A (Basiswaarden van de democratische rechtsstaat):** Binnen Uitvinders ontdekken leerlingen dat niet alleen technische uitvindingen en wetenschappelijke ontdekkingen de samenleving veranderen, maar ook nieuwe ideeën over rechten, vrijheid en de verdeling van macht. Zij leren over het streven naar grondrechten en politieke invloed in de tijd van pruiken en revoluties, de Grondwet van 1848, waarmee de macht van de koning werd beperkt, en de verdere ontwikkeling van volksinvloed door uitbreiding van het kiesrecht en het ontstaan van politieke partijen. Ook het verzet tegen kinderarbeid en de opkomst van emancipatiebewegingen laten zien hoe ideeën over vrijheid, gelijkwaardigheid en rechten zich door de tijd heen ontwikkelden.

Aan te vullen met burgerschapsdoelen:

- **Kerndoel 20B (Diversiteit in de samenleving):** De aandacht voor emancipatie en belangrijke personen als Aletta Jacobs biedt een betekenisvolle ingang om ongelijkheid tussen mensen verder te onderzoeken. Leerlingen leren dat vrouwen in de negentiende eeuw niet dezelfde mogelijkheden en rechten hadden als mannen en dat emancipatiebewegingen ontstonden om daar verandering in te brengen. Dit kan worden verdiept door te onderzoeken tegen welke beperkingen Aletta Jacobs aanliep, welke veranderingen zij en anderen nastreefden en wat gelijkwaardige behandeling toen en nu betekent. Zo wordt de historische persoon verbonden aan bredere vragen over geslacht, ongelijkheid en gelijkwaardigheid.
- **Kerndoel 21A (Democratische betrokkenheid):** Binnen het thema doen leerlingen kennis op over historische ontwikkelingen waarin burgers meer invloed kregen, zoals de patriotten, de Grondwet van 1848, de uitbreiding van het kiesrecht en het ontstaan van politieke partijen. Het zelf ervaring opdoen met democratisch handelen is echter geen vanzelfsprekend onderdeel van het thema. Dit kan worden aangevuld door leerlingen bij een vraagstuk rond een uitvinding, belangrijke persoon of maatschappelijke vernieuwing verschillende standpunten te laten innemen, argumenten te laten uitwisselen en gezamenlijk tot een besluit of compromis te laten komen. Zo oefenen zij met inspraak, luisteren naar anderen en omgaan met de uitkomst van gezamenlijke besluitvorming.
- **Kerndoel 21B (Maatschappelijke betrokkenheid):** Binnen het thema maken leerlingen kennis met vernieuwers die niet alleen iets uitvonden of ontdekten, maar ook probeerden de samenleving te veranderen. Aletta Jacobs zette zich in voor emancipatie, het verzet tegen kinderarbeid leidde tot nieuwe wetgeving en Multatuli bracht met Max Havelaar maatschappelijke misstanden onder de aandacht. Dit kan worden versterkt door leerlingen te laten onderzoeken welke maatschappelijke verandering een belangrijke persoon wilde bereiken, welke middelen daarvoor werden gebruikt en hoe mensen ook nu vanuit ideeën of overtuigingen kunnen bijdragen aan verandering in de samenleving.

Burgerschapsdoelen binnen Leskracht Wereldoriëntatie, Taal & Lezen

Niet of nauwelijks aan bod komende burgerschapsdoelen:

- **Kerndoel 19A (Sociale en maatschappelijke competenties):** De kern van het thema ligt bij uitvindingen, ontdekkingen, vernieuwende ideeën en belangrijke personen die veranderingen teweegbrachten. Het expliciet oefenen met sociale vaardigheden, respectvolle communicatie, sociale cohesie en actief burgerschap vormt geen inhoudelijke lijn binnen het thema.

Burgerschapsdoelen binnen Leskracht Wereldoriëntatie, Taal & Lezen

Thema: Techniek moet je doen

Vanzelfsprekend aangeboden burgerschapsdoelen:

- Geen. De kern van het thema ligt bij technisch inzicht en technische vaardigheden. Deze inhoud heeft op zichzelf geen directe koppeling met de kerndoelen burgerschap.

Aan te vullen met burgerschapsdoelen:

- **Kerndoel 19A (Sociale en maatschappelijke competenties):** De praktische technische opdrachten bieden mogelijkheden om sociale vaardigheden bewust te oefenen. Leerlingen kunnen bijvoorbeeld gezamenlijk een constructie bouwen of technisch product maken, waarbij zij moeten overleggen, taken verdelen, materialen en gereedschappen delen en verantwoordelijkheid dragen voor het resultaat. Deze vaardigheden volgen niet automatisch uit de technische opdracht. Door de gedragsverwachtingen met de SEO-kaarten, STARS en RAS bewust in te zetten, kan de leerkracht respectvolle communicatie, samenwerking en gezamenlijke verantwoordelijkheid expliciet onderdeel maken van het proces.
- **Kerndoel 21B (Maatschappelijke betrokkenheid):** Binnen Techniek moet je doen leren leerlingen hoe technische kennis en vaardigheden kunnen worden ingezet om praktische problemen op te lossen. Dit kan worden verbonden aan een concrete situatie in de school of directe omgeving waarin techniek iets voor anderen kan betekenen. Leerlingen kunnen bijvoorbeeld een eenvoudige constructie met een hefboom of katrol bedenken om materialen makkelijker te verplaatsen, een technisch hulpmiddel maken voor de schooltuin of een waarschuwings- of signaleringssysteem ontwerpen voor een onoverzichtelijke plek in of rond de school. Door te onderzoeken welk probleem zij willen oplossen, voor wie hun oplossing bedoeld is en of deze daadwerkelijk helpt, ervaren leerlingen hoe zij met techniek een bijdrage kunnen leveren aan anderen en hun omgeving.

Niet of nauwelijks aan bod komende burgerschapsdoelen:

- **Kerndoel 20A (Basiswaarden van de democratische rechtsstaat):** Vrijheid, gelijkwaardigheid, solidariteit, grondrechten en de werking van de democratische rechtsstaat maken geen inhoudelijk onderdeel uit van het thema.
- **Kerndoel 20B (Diversiteit in de samenleving):** Het thema richt zich op techniek, materialen, constructies, productie en energie. Diversiteit in de samenleving komt daarom niet of nauwelijks aan bod.
- **Kerndoel 21A (Democratische betrokkenheid):** Leerlingen overleggen en maken tijdens technische opdrachten mogelijk gezamenlijk keuzes, maar dit is op zichzelf geen democratische betrokkenheid. Inspraak, verkiezingen en vertegenwoordiging en het bewust oefenen met democratische besluitvorming vormen geen inhoudelijk onderdeel van het thema.

Burgerschapsdoelen binnen Leskracht Wereldoriëntatie, Taal & Lezen

Thema: Natuurkrachten

Vanzelfsprekend aangeboden burgerschapsdoelen:

- Geen. De kern van het thema ligt bij natuurwetenschappelijke kennis over temperatuur, elektriciteit, geluid, kracht, licht, magnetisme, energiebronnen en natuurverschijnselen. Deze inhoud heeft op zichzelf geen directe koppeling met de kerndoelen burgerschap.

Aan te vullen met burgerschapsdoelen:

- Geen.

Niet of nauwelijks aan bod komende burgerschapsdoelen:

- **Kerndoel 19A (Sociale en maatschappelijke competenties):** Het thema richt zich op het waarnemen, onderzoeken en begrijpen van natuurkrachten en natuurverschijnselen. Sociale vaardigheden, respectvolle communicatie, sociale cohesie en actief burgerschap vormen geen inhoudelijk onderdeel van het thema. Samenwerken bij een proef of onderzoek is op zichzelf onvoldoende voor een koppeling met 19A.
- **Kerndoel 20A (Basiswaarden van de democratische rechtsstaat):** Vrijheid, gelijkwaardigheid, solidariteit, grondrechten en de werking van de democratische rechtsstaat maken geen inhoudelijk onderdeel uit van het thema.
- **Kerndoel 20B (Diversiteit in de samenleving):** Het thema richt zich op natuurkundige verschijnselen en niet op verschillen tussen mensen in achtergrond, identiteit, cultuur, overtuigingen of ervaringen. Diversiteit in de samenleving komt daarom niet of nauwelijks aan bod.
- **Kerndoel 21A (Democratische betrokkenheid):** Democratische inspraak, vertegenwoordiging en besluitvorming maken geen inhoudelijk onderdeel uit van het thema. Het onderzoeken en bespreken van natuurverschijnselen biedt hiervoor geen vanzelfsprekende inhoudelijke context.
- **Kerndoel 21B (Maatschappelijke betrokkenheid):** Hoewel leerlingen kennismaken met verschillende energiebronnen, ligt de nadruk op het bestaan en de werking daarvan en niet op maatschappelijke vraagstukken, verantwoordelijkheid of mogelijkheden om zelf bij te dragen aan de samenleving. Een koppeling met maatschappelijke betrokkenheid zou daarom een te grote uitbreiding van het thema vragen.

Burgerschapsdoelen binnen Leskracht Wereldoriëntatie, Taal & Lezen

Thema: Wereldse gebieden

Vanzelfsprekend aangeboden burgerschapsdoelen:

- **Kerndoel 21B (Maatschappelijke betrokkenheid):** Binnen Wereldse gebieden verkennen leerlingen verschillende landschappen en gebieden in Nederland en de wereld. Het tropisch regenwoud is daar één onderdeel van. Vanuit dit gebied komen onderwerpen als ontbossing, opwarming van de aarde, natuurbescherming en het FSC-keurmerk aan bod. Leerlingen zien daarbij hoe natuurorganisaties, bedrijven en consumenten invloed kunnen hebben op de manier waarop met bossen en grondstoffen wordt omgegaan.

Aan te vullen met burgerschapsdoelen:

- **Kerndoel 20B (Diversiteit in de samenleving):** Bij het verkennen van Nederland, Europa en de wereld komen via kaartthema's ook talen, migratie, bestaansmiddelen en wereldgodsdiensten aan bod. Deze onderwerpen bieden een aanleiding om aandacht te besteden aan verschillen tussen mensen en manieren van leven, maar diversiteit vormt geen centrale inhoudelijke lijn binnen het thema. Dit kan worden aangevuld door leerlingen bijvoorbeeld aan de hand van kaarten te onderzoeken welke talen of godsdiensten in verschillende gebieden voorkomen en te bespreken dat binnen eenzelfde gebied mensen verschillende achtergronden, overtuigingen en leefwijzen kunnen hebben.

Niet of nauwelijks aan bod komende burgerschapsdoelen:

- **Kerndoel 19A (Sociale en maatschappelijke competenties):** De kern van het thema ligt bij het geografisch verkennen van gebieden, landschappen, grondsoorten, water, klimaat en natuurlijke kenmerken. Het expliciet oefenen met sociale vaardigheden, respectvolle communicatie, sociale cohesie en actief burgerschap vormt geen inhoudelijk onderdeel van het thema.
- **Kerndoel 20A (Basiswaarden van de democratische rechtsstaat):** Vrijheid, gelijkwaardigheid, solidariteit, grondrechten en de werking van de democratische rechtsstaat maken geen inhoudelijk onderdeel uit van het thema.
- **Kerndoel 21A (Democratische betrokkenheid):** Democratische inspraak, verkiezingen, vertegenwoordiging en het zelf ervaren van besluitvorming maken geen inhoudelijk onderdeel uit van het thema. Het onderzoeken van gebieden en geografische verschijnselen biedt hiervoor geen vanzelfsprekende inhoudelijke context.

Burgerschapsdoelen binnen Leskracht Wereldoriëntatie, Taal & Lezen

Thema: Werelds leven

Vanzelfsprekend aangeboden burgerschapsdoelen:

- **Kerndoel 20A (Basiswaarden van de democratische rechtsstaat):** Binnen Werelds leven maken leerlingen kennis met verschillende godsdiensten en levensbeschouwingen en met de vrijheid om wel of niet te geloven. Vrijheid van geloof wordt daarbij verbonden aan vrijheid van meningsuiting, humanisme, atheïsme en de Grondwet. Zo leren leerlingen dat vrijheid van overtuiging onderdeel is van het samenleven in een democratische rechtsstaat.
- **Kerndoel 20B (Diversiteit in de samenleving):** Diversiteit vormt een duidelijke inhoudelijke lijn binnen Werelds leven. Leerlingen maken kennis met het jodendom, christendom, islam, hindoeïsme en boeddhisme en onderzoeken overeenkomsten en verschillen tussen godsdiensten, gebruiken en leefgewoonten. Ook cultuurverschillen, identiteit, discriminatie, geaardheid, sekserollen, tolerantie, migratie en verschillende talen komen aan bod. Daarmee krijgen leerlingen vanuit verschillende invalshoeken kennis over verschillen tussen mensen en het samenleven in een diverse samenleving.

Aan te vullen met burgerschapsdoelen:

- **Kerndoel 21A (Democratische betrokkenheid):** Binnen Werelds leven vergelijken leerlingen hoe bestuur en voorzieningen in Nederland en andere landen zijn georganiseerd. Dit kan worden aangevuld door leerlingen bij een vraagstuk rond bijvoorbeeld vervoer, afval of groen verschillende oplossingen te onderzoeken, argumenten af te wegen en gezamenlijk tot een keuze of compromis te komen. Zo verbinden zij een werelds perspectief aan het oefenen met inspraak en besluitvorming.
- **Kerndoel 21B (Maatschappelijke betrokkenheid):** Binnen Werelds leven onderzoeken leerlingen hoe mensen in verschillende landen wonen, werken en gebruikmaken van voorzieningen en hoe organisaties en overheden bijdragen aan de leefomgeving. Dit kan worden aangevuld door leerlingen een maatschappelijk vraagstuk, zoals mobiliteit, natuurbeheer of verschillen in voorzieningen, in verschillende landen te laten vergelijken en te onderzoeken welke organisaties daarbij betrokken zijn en wat mensen zelf kunnen bijdragen.

Niet of nauwelijks aan bod komende burgerschapsdoelen:

- **Kerndoel 19A (Sociale en maatschappelijke competenties):** Het expliciet oefenen met respectvolle communicatie, sociale cohesie en actief burgerschap vormt geen inhoudelijke lijn binnen het thema.

Burgerschapsdoelen binnen Leskracht Wereldoriëntatie, Taal & Lezen

Thema: Oeroude verhalen

Vanzelfsprekend aangeboden burgerschapsdoelen:

- **Kerndoel 20B (Diversiteit in de samenleving):** Binnen Oeroude verhalen maken leerlingen kennis met verschillende culturen en levenswijzen in de tijd van jagers en boeren, Grieken en Romeinen en monniken en ridders. Zij leren over verschillen in geloof, gebruiken, leefomstandigheden en maatschappelijke posities, zoals arm en rijk en vrij en horig. Ook zien zij dat groepen in het verleden vanwege hun geloof of overtuiging konden worden uitgesloten.

Aan te vullen met burgerschapsdoelen:

- **Kerndoel 20A (Basiswaarden van de democratische rechtsstaat):** De historische samenlevingen binnen Oeroude verhalen bieden aanknopingspunten om vrijheid en gelijkwaardigheid verder te onderzoeken. Leerlingen leren bijvoorbeeld over verschillen tussen arm en rijk, horigheid en afhankelijkheid van heren en over geloofsvervolging en uitsluiting van andersdenkenden. Dit kan worden aangevuld door deze situaties te vergelijken met waarden die we tegenwoordig belangrijk vinden, zoals vrijheid, gelijkwaardigheid en vrijheid van geloof, en te bespreken hoe rechten mensen daar nu tegen beschermen.

Niet of nauwelijks aan bod komende burgerschapsdoelen:

- **Kerndoel 19A (Sociale en maatschappelijke competenties):** Leerlingen leren historische bronnen vergelijken en kritisch bekijken. Dit draagt bij aan kritisch denken, maar sociale vaardigheden, respectvolle communicatie, sociale cohesie en actief burgerschap vormen geen inhoudelijke lijn binnen het thema.
- **Kerndoel 21A (Democratische betrokkenheid):** Leerlingen maken kennis met historische vormen van macht en bestuur, zoals het Romeinse Rijk, Karel de Grote en het leenstelsel, maar inspraak, verkiezingen, vertegenwoordiging en het zelf ervaren van democratische besluitvorming maken geen onderdeel uit van het thema. Historische kennis over macht en bestuur is op zichzelf onvoldoende voor een koppeling met democratische betrokkenheid.
- **Kerndoel 21B (Maatschappelijke betrokkenheid):** Het thema richt zich op het onderzoeken van het verleden en op levenswijzen, culturen en ontwikkelingen in vroegere samenlevingen. Maatschappelijke initiatieven, verantwoordelijkheid voor de huidige samenleving en mogelijkheden om daar zelf aan bij te dragen vormen geen inhoudelijk onderdeel van het thema.

Burgerschapsdoelen binnen Leskracht Wereldoriëntatie, Taal & Lezen

Conclusie en borging

De Leskracht-thema's bieden samen een brede en kennisrijke basis voor burgerschap. Afhankelijk van het thema leren leerlingen over onder andere samenleven, diversiteit, rechten, democratie, maatschappelijke ontwikkelingen en verantwoordelijkheid voor anderen en de leefomgeving. Niet ieder burgerschapsdoel past vanzelfsprekend binnen ieder thema. Door dit per thema expliciet te benoemen, wordt zichtbaar waar burgerschap al onderdeel is van de inhoud en waar een bewuste aanvulling van de leerkracht nodig is.

De borging ligt in het bewust gebruiken van deze verantwoording bij de voorbereiding van ieder thema. Het team bepaalt vooraf welke burgerschapsdoelen binnen het thema vanzelfsprekend aan bod komen en welke doelen aanvullend worden aangeboden. Door deze keuze steeds onderdeel te maken van de themavoorbereiding, krijgt burgerschap een vaste en structurele plaats binnen het onderwijs. De indeling per thema helpt scholen daarbij om doelgericht te werken en bewust keuzes te maken in hun burgerschapsaanbod.

Aanbeveling richting inspectie

- Neem in het schoolplan op dat de Leskracht-thema's structureel bijdragen aan burgerschapsvorming.
- Leg vast dat bij de voorbereiding van ieder thema bewust wordt bepaald welke burgerschapsdoelen vanzelfsprekend aan bod komen en welke doelen aanvullend worden aangeboden.
- Gebruik deze verantwoording als hulpmiddel bij de themavoorbereiding, zodat burgerschap planmatig en structureel onderdeel is van het onderwijs.
- Maak de uitvoering zichtbaar met bijvoorbeeld lesvoorbereidingen, leerlingproducten, lesverslagen, educatieve uitstapjes en observaties.
- Verwijs expliciet naar het gebruik van de gedragsverwachtingen (SEO-kaarten/RAS/STARS) in samenhang met het thematisch onderwijs en de procesgerichte didactiek, waarin kennis, houding en vaardigheden de kern vormen van het burgerschapsbeleid.

Burgerschapsdoelen binnen Leskracht Wereldoriëntatie, Taal & Lezen

LESKRACHT TAAL & LEZEN

Met het oog op de aangescherpte wettelijke opdracht tot structurele aandacht voor burgerschap in het primair onderwijs, beschrijft dit hoofdstuk hoe de werkwijze van Leskracht Taal & Lezen bijdraagt aan het realiseren van de kerndoelen burgerschap (SLO, 2026). De lesplannen en werkvormen voor spreken, luisteren, lezen, schrijven en gesprekken voeren sluiten direct aan bij de thematische aanpak van Leskracht Wereldoriëntatie.

Leskracht Taal & Lezen verbindt taalontwikkeling op een betekenisvolle wijze aan kennisrijke wereldoriëntatiethema's. Hierbij oefenen leerlingen niet alleen met spreken, luisteren, lezen en schrijven, maar ontwikkelen ze ook burgerschapsvaardigheden in een rijke, relevante en activerende context. Leerlingen leren zichzelf en anderen beter begrijpen, oefenen met democratische processen, reflecteren op waarden en denken na over hun rol in de samenleving. Hierdoor wordt op een natuurlijke en geïntegreerde manier gewerkt aan alle kerndoelen voor burgerschap.

Koppeling aan de kerndoelen burgerschap

De geïntegreerde aanpak van Leskracht Taal & Lezen draagt bij aan de volgende kerndoelen voor burgerschap:

Kerndoel 19A (Sociale en maatschappelijke competenties)
Binnen Leskracht Taal & Lezen oefenen leerlingen structureel met sociale, communicatieve en kritische denkvaardigheden. In gesprekken, coöperatieve opdrachten, peer response en gezamenlijke presentaties leren zij luisteren, reageren, samenwerken, vragen stellen en rekening houden met de inbreng van anderen. Ook leren zij informatie en redeneringen kritisch bekijken. De gedragsverwachtingen met STARS en RAS ondersteunen daarbij respectvolle communicatie en gezamenlijke verantwoordelijkheid.

Concretisering met Leskracht Taal & Lezen:

- Leerlingen voeren gesprekken waarin zij actief luisteren, doorvragen en passend reageren.
- Binnen coöperatieve opdrachten overleggen zij, verdelen zij taken en werken zij gezamenlijk aan een resultaat.
- Bij peer response leren leerlingen feedback geven, ontvangen en verwerken.
- Leerlingen vergelijken informatie, argumenten en redeneringen en oefenen daarmee kritisch denken.
- STARS en RAS ondersteunen respectvolle communicatie, samenwerking en verantwoordelijkheid tijdens deze activiteiten.

Burgerschapsdoelen binnen Leskracht Wereldoriëntatie, Taal & Lezen

Kerndoel 20A (Basiswaarden van de democratische rechtsstaat)
Met Leskracht Taal & Lezen lezen, spreken en schrijven leerlingen over waarden als vrijheid, gelijkwaardigheid en solidariteit en over onderwerpen als kinderrechten, mensenrechten en rechtvaardigheid. Vanuit verhalen, informatieve teksten, gesprekken en schrijfopdrachten kunnen leerlingen onderzoeken wat deze waarden betekenen, waarom mensen verschillend over situaties kunnen denken en wat er gebeurt wanneer waarden of rechten met elkaar botsen. De taalactiviteiten geven leerlingen daarbij de mogelijkheid om hun gedachten te verwoorden, argumenten te onderzoeken en met anderen in dialoog te gaan.

Concretisering met Leskracht Taal & Lezen:

- Leerlingen lezen en bespreken teksten waarin vrijheid, gelijkwaardigheid, solidariteit of rechten een rol spelen.
- Leerlingen onderzoeken dilemma's waarin verschillende waarden of belangen tegenover elkaar staan.
- Leerlingen verwoorden en onderbouwen hun eigen standpunt en luisteren naar argumenten van anderen.
- Leerlingen schrijven een betogende of beschouwende tekst over een onderwerp rond rechten, vrijheid of rechtvaardigheid.
- In leergesprekken oefenen zij met dialoog en respectvol omgaan met verschil van mening.
- Thema's als Jij en ik, Samenleving, Van handel naar industrie, Tweede Wereldoorlog, Uitvinders en Werelds leven bieden expliciet ruimte om te lezen, spreken en schrijven over vrijheid, gelijkwaardigheid, rechten, de Grondwet en de betekenis van democratische waarden.

Kerndoel 20B (Diversiteit in de samenleving)
Binnen Leskracht Taal & Lezen ontmoeten leerlingen in verhalen en informatieve teksten verschillende mensen, perspectieven, achtergronden en ervaringen. Zij leren overeenkomsten en verschillen herkennen en onderzoeken hoe eenzelfde situatie vanuit verschillende perspectieven kan worden beleefd. In gesprekken en schrijfopdrachten verwoorden leerlingen hun eigen gedachten en ervaringen en luisteren zij naar die van anderen. Daarmee biedt Taal & Lezen een betekenisvolle context om te werken aan identiteit, perspectiefwisseling, stereotypering, discriminatie, uitsluiting en gelijkwaardige behandeling.

Concretisering met Leskracht Taal & Lezen:

- Leerlingen lezen verhalen en informatieve teksten over mensen met verschillende achtergronden, overtuigingen en ervaringen.
- Zij vergelijken perspectieven van personages of personen en onderzoeken overeenkomsten en verschillen.
- In spreek- en schrijfopdrachten verwoorden leerlingen hun eigen perspectief en leren zij dat anderen anders kunnen denken of iets anders kunnen ervaren.

- Teksten kunnen aanleiding geven om onderwerpen als identiteit, vooroordelen, stereotypering, discriminatie en uitsluiting te bespreken.
- Leerlingen oefenen met luisteren, doorvragen en het uitstellen van een oordeel wanneer zij een ander perspectief onderzoeken.

Kerndoel 21A (Democratische betrokkenheid)
Leskracht Taal & Lezen biedt leerlingen belangrijke taal- en gespreksvaardigheden om democratisch te kunnen handelen. Zij leren een standpunt formuleren, argumenten geven en afwegen, luisteren naar argumenten van anderen en reageren op andere standpunten. Gespreksvormen als discussie en debat kunnen worden verbonden aan situaties van inspraak en gezamenlijke besluitvorming. Daarmee kunnen leerlingen oefenen met het zoeken naar overeenstemming, het sluiten van een compromis en het omgaan met de uitkomst van een gezamenlijk besluit. Ook kunnen teksten en gesprekken kennis bieden over manieren waarop mensen invloed uitoefenen, bijvoorbeeld via inspraak, verkiezingen en vertegenwoordiging.

Concretisering met Leskracht Taal & Lezen:

- Leerlingen formuleren voorstellen en lichten deze mondeling of schriftelijk toe.
- Zij verzamelen en vergelijken argumenten voor en tegen verschillende voorstellen.
- Tijdens discussies en debatten luisteren zij naar anderen en reageren zij inhoudelijk op argumenten.
- Leerlingen wegen verschillende belangen en perspectieven af voordat zij een keuze maken.
- Zij oefenen met gezamenlijk besluiten, stemmen of het zoeken naar een compromis en bespreken hoe zij omgaan met de uitkomst.
- Teksten over verkiezingen, inspraak of vertegenwoordiging kunnen worden gebruikt om kennis over democratische invloed te verdiepen.

Kerndoel 21B (Maatschappelijke betrokkenheid)
Leskracht Taal & Lezen biedt veel mogelijkheden om maatschappelijke betrokkenheid te verkennen. Binnen kennisrijke teksten en thematische taalopdrachten maken leerlingen kennis met actuele maatschappelijke en duurzaamheidsvraagstukken, maatschappelijke initiatieven, organisaties en bewegingen en met verschillende rollen, rechten en verantwoordelijkheden in de samenleving. Zij leren hierover informatie verzamelen, perspectieven onderzoeken en hun gedachten verwoorden. Daarnaast kunnen functionele spreek- en schrijfopdrachten leerlingen laten ervaren hoe taal kan worden ingezet om zelf iets onder de aandacht te brengen of bij te dragen aan anderen, de school of de omgeving. Daarmee komen zowel de onderzoekende als de ervaringsgerichte kant van maatschappelijke betrokkenheid aan bod.

Concretisering met Leskracht Taal & Lezen:

- Leerlingen lezen en bespreken teksten over actuele maatschappelijke of duurzaamheidsvraagstukken.

- Zij onderzoeken maatschappelijke initiatieven, bewegingen of organisaties en bespreken welk doel deze hebben en hoe zij proberen verandering te bereiken.
- Leerlingen vergelijken verschillende perspectieven op een maatschappelijk onderwerp.
- Zij schrijven bijvoorbeeld een informatieve tekst, beschouwing, betoog, poster of folder rond een maatschappelijk thema.
- Functionele taalopdrachten kunnen gericht zijn op een echt publiek, bijvoorbeeld een brief aan de gemeente, een oproep binnen de school of een tekst voor andere leerlingen.
- Leerlingen kunnen met taal ook iets voor anderen betekenen, bijvoorbeeld door een kaart, brief, campagne of informatieve actie te maken.
- Zij denken daarbij na over wat mensen, groepen en organisaties kunnen bijdragen aan de samenleving en welke mogelijkheden zij daar zelf in hebben.

Conclusie

Door de integratie van taal- en leesonderwijs met wereldoriëntatiethema's wordt burgerschapsonderwijs op een natuurlijke en betekenisvolle manier verweven in het curriculum. Leerlingen ontwikkelen niet alleen hun taalvaardigheden, maar groeien ook uit tot actieve, betrokken en verantwoordelijke burgers.

Leskracht Taal & Lezen is daarmee méér dan taalonderwijs: het is een voertuig voor burgerschapsvorming. Door lezen, spreken en schrijven te verbinden aan betekenisvolle wereldoriëntatiethema's ontstaat een krachtige leeromgeving waarin burgerschapsdoelen doelgericht en in samenhang worden gerealiseerd.

Borging

De borging ligt in het structureel verbinden van taal- en leesonderwijs aan betekenisvolle inhoud en burgerschapsdoelen. Bij de voorbereiding van lessen kan de leerkracht bewust bepalen welk burgerschapsdoel past bij de inhoud van de tekst, het gesprek of de schrijfopdracht en welke vaardigheden of ervaringen daarbij centraal staan.

De koppeling met de wereldoriëntatiethema's biedt daarbij een vaste inhoudelijke basis. Vanuit onderwerpen als democratie, diversiteit, rechten, maatschappelijke vraagstukken en duurzaamheid kunnen passende lees-, spreek- en schrijfactiviteiten worden gekozen. Door deze verbinding steeds bewust mee te nemen in de lesvoorbereiding, krijgt burgerschap een structurele plaats binnen Taal & Lezen en wordt zichtbaar hoe leerlingen hun taalvaardigheid inzetten om de wereld, anderen en hun eigen rol daarin beter te begrijpen.

Zo wordt Taal & Lezen niet los van burgerschap aangeboden, maar vormt het een vast onderdeel van de manier waarop leerlingen kennis, taalvaardigheid en burgerschapscompetenties in samenhang ontwikkelen.

Burgerschapsdoelen binnen Leskracht Wereldoriëntatie, Taal & Lezen

Aanbeveling richting inspectie

- Benoem in het schoolplan of de burgerschapsparagraaf dat Leskracht Taal & Lezen structureel bijdraagt aan de ontwikkeling van burgerschapskennis en -vaardigheden.
- Leg vast dat bij de voorbereiding van taal- en leeslessen bewust wordt gekeken welke burgerschapsdoelen aansluiten bij de inhoud, werkvorm en het doel van de les.
- Maak zichtbaar hoe Taal & Lezen wordt verbonden aan de kennisrijke wereldoriëntatiethema's, zodat bijvoorbeeld democratie, diversiteit, rechten en maatschappelijke vraagstukken ook via lezen, spreken, luisteren en schrijven worden verdiept.
- Verzamel concrete voorbeelden van de uitvoering, zoals leerlingteksten, debat- en gespreksopdrachten, functionele schrijfproducten, presentaties en observaties van mondelinge taalactiviteiten.
- Laat zien dat burgerschap binnen Taal & Lezen niet incidenteel wordt aangeboden, maar terugkomt in verschillende lesplannen en werkvormen en bewust onderdeel is van de onderwijsvoorbereiding.